

Idriz MUHAREMOVIĆ dipl. ing. el.teh.

JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo

izo.muharemovic@gmail.com

VJERSKI ŽIVOT U NASELJU SUHA OD OSMANSKOG PERIODA DO DRUGE POLOVINE 20. STOLJEĆA

Apstrakt: *Cilj ovog rada je da istraži i objasni razvoj vjerskog života na teritorijalnom prostoru današnjeg naselja Suha na području općine Živinice od osmanskog perioda, pa sve do 1970tih godina.*

U osmanskom periodu došlo je do promjene u strukturi stanovništva. Razvija se islam i potreba za izgradnjom vjerskih objekata. Postojala su tri mekteba u džematu, drvena džamija sa drvenom munarom, turbe koje je povezano sa imenom dobrog Ibrahima Derviševića–Abuke, koji je živio u XVIII i početkom XIX stoljeća. Na lokaciji turbeta postoje stari nišani koji potvrđuju kontinuitet življenja na ovom prostoru. Na 9 lokacija u selu pronađeni su kužni grobovi.

U XX stoljeću u Suhoj je izgrađena nova džamija. Džemat je vremenom jačao, izlazile su nove generacije hadžija, svršenika medrese, imama i hafiza.

Ključne riječi: *Suha, Živinice, turbe, nišan, džamija, mekteb, mezarja, kužni grobovi, kapela, harem.*

RELIGIOUS LIFE IN THE SETTLEMENT OF SUHA FROM THE OTTOMAN PERIOD TO THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Abstract: *The aim of this paper is to investigate and explain the development of religious life in the territory of the present-day Suha settlement in the area of the Zivinice municipality from the Ottoman period until the 1970s.*

In the Ottoman period, there was a change in the structure of the population. Islam is developing and the need to build religious buildings. There were three mektebs in the congregation, a wooden mosque with a wooden minaret, a turbe that is associated with the name of the good Ibrahim Dervisevic-Abuka, who lived in the 18th and early 19th centuries. At the location of the

turbet there are old tombstones that confirm the continuity of life in this area. Plague graves were found at 9 locations in the village.

In the 20th century, a new mosque was built in Suha. The congregation grew stronger over time, new generations of hajis, madrasa graduates, imams and hafiz came out.

Key words: *Suha, Zivinice, tombstones, mosque, cemetery, plague graves, chapel, harem.*

Turbe u Suhoj – predaje o „Dobrom“ Ibrahimu Derviševiću zvanom Abuka

Lokalitet Turbe nalazi se u zaseoku Bajrići na području sela Suha. Turbe je izgrađeno „dobrom Ibrahimu Derviševiću zvanom Abuka“. Mještani sela su izgradili turbe krajem XIX stoljeća. Abuka Ibrahim je živio u XVIII i početkom XIX stoljeća. Lokacija na kojoj je izgrađeno turbe je dobar vidikovac sa kojeg se mogu vidjeti okolni gradovi: Tuzla, Živinice i Lukavac. Mještani zaseoka Bajrići prenose da je *Abuka rekao* mještanima: *“Kada vidite nur svjetlost iznad mog mezara sagradite mi turbe”*.¹ Kako se navodi u predanjima, mještani su „ugledali nur“ te sagradili turbe dimenzija „333x333“. Turbe je više puta obnovljeno. Po navodu najstarije mještanke zaseoka Bajrići, Bajrić (Murselović) Hanife (1933. godište) . Ona se sjeća, kada se udala u Bajriće 1952. godine: *“turbe struhlo, izrasla ostruga i trnje, protruho lim kojim je bilo pokriveno”*. Prvu obnovu turbeta uradila je muhadžirka Mejra Dervišević, koja je doživjela duboku starost, živjela je 99 godina. Kasnije je turbe obnavljano dva puta 1975. godine i 2014. godine. Za *posljednju obnovu*² i uređenje turbeta sa česmom, uličnom rasvjetom i asfaltom 2014. godine zaslužni su mještani sela i dobrotvor Suhe hanuma Ćaza (Brčaninović) Zahirović. Osim obnove turbeta hanuma Ćaza je izgradila tri mosta u Suhoj na rijeci Jablanici.

Zabilježene su mnoge predaje o dobrom Ibrahimu Derviševiću zvanom Abuka. Ono što se zna sigurno da je bio iz derviškog reda i bio je vojnik u osmanskom vremenu. Njegovi učitelji su bili šejh Hasan vojni dužnosnik i šejh

¹ Predaje o Ibrahimu Derviševiću i razgovor na temu „turbe“ autor rada obavio sa Bajrić (Murselović) Hanifom 1933. godište; Hanifa je najstarija osoba u Suhoj. Istovremeno je obavljen razgovor sa mještanima zaseoka Bajrići., septembar 2024.

² Nezavisni portal „Živinice.ba“ tekst: Šefik Gadžo

Mustafa vojni imam iz Tuzlanske tvrđave. *Predaje*³ govore da je Abuka bio „dobri“. Bio je nadaren Allahovom voljom, imao je osobinu da ga istovremeno viđaju na dva mjesta. Jedna predaja govori da su ga viđali na ratištu, a istovremeno je bio kod kuće u Suhoj. U drugoj predaji navodi se da je obavio hadž od svoje kuće, a oni koji su obavili hadž te godine vidjeli su ga na hadžu. Mještani navode, da su pored njegovog mezara ostavljali pun ibrik vode, a u jutro bi našli prazan ibrik i mokr peškir. Često je nosio štap kojim je udarao po ogradi, rastjerivao šejtane. Predaje govore da je udarao štapom po zemlji govoreći „udrite neprijatelja“ da bi kasnije vojnici koji su bili u borbi pričali: „*Ibrahim nam je pomogao, pa smo pobijedili neprijatelja*“.

Navode stariji mještani da pamte da su kao djeca čuli priče da je Ibrahim bio zaslužan za izgradnju stare drvene džamije u Suhoj na početku XIX stoljeća. Zasluga nije razjašnjena, da li je bio vakif ili graditelj-majstor koji je radio na izgradnji džamije. Kao izuzetno vjerski učevan čovjek vremena u kojem je živio, pretpostavljaju da je obavljao dužnost prvog hodže u staroj džamiji?

Abuka je posjećivao Prilučku džamiju, zikrio i klanjao džume. Njegovi učitelji se pominju kao graditelji stare drvene džamije u Priluku (1735/36. godine.). Predaje govore da je Ibrahim imao porodicu, sinove i da je doživio duboku starost. Stariji mještani sela prenose da su se Derviševići nekada prezivali Denjagić.

Neke od predaja o Ibrahimu koje prenose mještani nisu u skladu sa Islamom: „*Abuka čuva ovaj kraj*“ ; „*Ovaj kraj neće nikada pogoditi nevrijeme - led*“ ; „*Abuka čuva ovaj kraj od rata*“ itd. Samo Dragi Allah može sačuvati ovaj kraj i Abukin mezar i niko više ! Pamte mještani zaseoka i led i nevrijeme koje je 2010. godine zadesilo područje turbeta, nabujala voda koja je tekla iz pravca turbeta (pored džamije) nosila je balvane. Lično pamtim, da su tenkovske granate ispaljene iz Milina Sela pale na područje oko turbeta 29. novembra 1991. godine.

Ljudi su često nosili zemlju sa Abukinog mezara, vjerovali da je zemlja ljekovita? Upućivali su različite dove na Abukinom mezaru sa nijetom da im Abuka pomogne, a *pogrešno je tražiti pomoć u vidu vjerovanja od bilo koga osim Uzvišeng Allaha*⁴. Narod koji je sujevjeran imao je običaj doći do turbeta i klanjati dva rekata i pogrešno se okrenuti, tj. okretali su se prema Abukinom mezaru umjesto prema kibli. Govorili su da su došli na turbe da se klanjaju

³ Nezavisni portal „Živinice.ba“ iz teksta dr.sc. Suadin Strašević

⁴ Podaci zabilježeni iz intervjua autora rada sa hadži Šaban ef. Đulović (rođen 1951. godine) penzionisani imam džemata Suha, koji je bio imam u selu 36 godina, Suha 2024. godine.

Abukinim sjenama. Sve je to pogrešno i nije u skladu sa Islamom, jer ne treba tražiti pomoć tog karaktera osim kod Allaha dž.š. Posjeta turbetu može biti sa ciljem evociranja uspomena na ukopanog u mezaru i diviti se njegovom korisnom životu koji je proveo, učiti mu dovu, moliti Allaha da mu podari džennet. Nije islamski osnovano tražiti pomoć na turbetu, pomoći može samo Allah, a nikako umrli Abuka ! (op.aut.).

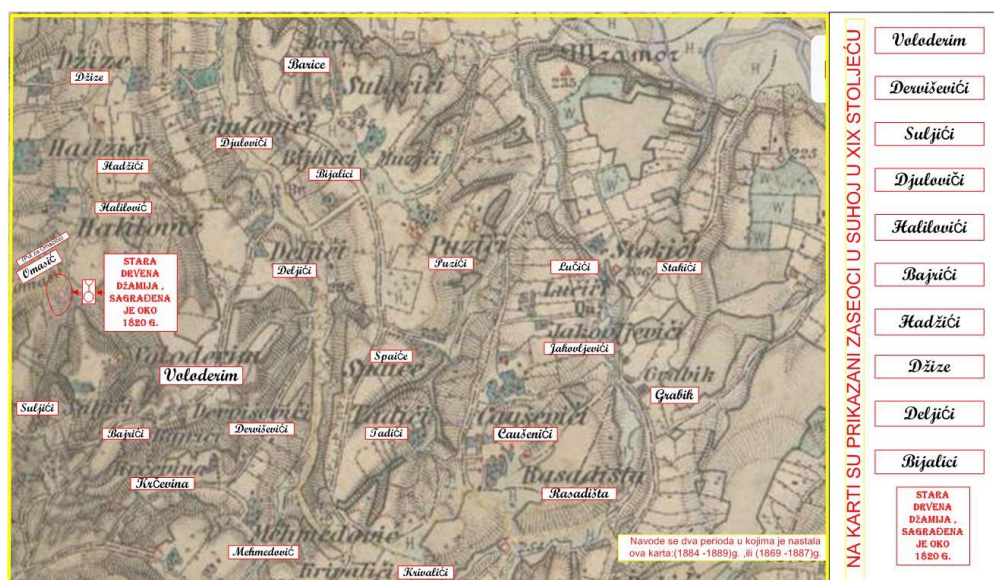
Turbe može negativno uticati na islamsku misao i nanijeti štetu pravilnom shvatanju islama. U kolektivnoj posjeti turbetu 1993. godine primjećena su pogrešna shvatanja o postojanju turbeta. Iz tog razloga odustalo se da dova na turbetu postane tradicionalna. Pogrešno shvatanje postojanja turbeta i ponašanja u toku posjete turbetu dovodi do zanemarivanja islamskih propisa, dovodi do dekadence islama.

Slika 1. Izgled turbeta u različitim vremenskim periodima

Slika 2. Nišani u haremu kod turbeta, fotografisani 21.09.2024.godine. Nišani su različitih izvedbi, većina starih nišana je od kamena. Na njima su uklesani znakovi. Vidljiv je znak sablje, katanca i drugo.

Slika 3. Na austrougarskoj topografskoj karti prikazano je selo Suha sa zaseocima krajem XIX stoljeća. Označeno je mjesto postojanja stare drvene džamije, kao i zaseoka.

Stara drvena džamija u Suhoj (opisana je po sjećanju starijih mještana)

Navodi se u predajama da je zaslugom dobrog Ibrahima Derviševića – Abuke, izgrađena drvena džamija u Suhoj na početku XIX stoljeća, koja je postojala do početka 70-tih godina, XX stoljeća. Dugo vremena je stara drvena

džamija u Suhoj bila jedina džamija na našim prostorima, sem stare Prilučke džamije i stare džamije u Đurđeviku. Na otvaranju nove džamije u Suhoj 1. augusta 1971. godine. u govoru koji je održan tog dana rečeno je: „*Suha je imala džamiju prije 150 godina*“. Prema nekim mišljenjima, stara džamija građena je oko 1820. godine.

Pronađena je slika na kojoj se vidi jedan dio vanjskog izgleda džamije. U pozadini jedne porodične slike vidljiva je džamija koja je sagrađena prije više od 200 godina. Slika je iz 1971.g. (Slika 4.)

Slika 4. Stara drvena džamija

Stara džamija se nalazila na prostoru današnjeg mezarja u blizini novosagrađene džamije. Vidljivo je kamenje koje je bilo ispod drvenog temelja džamije. Kamenje je pomjereno kada su rovljeni mezarevi na prostoru na kojem je bila džamija. Jedan veliki kamen koji je u ravanini sa zemljom nije pomjeran. Preko njega je bio još jedan kamen koji je određivao jugoistočni ugao džamije. Navedeni ugao i mezar Muje Đulovića (1892.g.-1961.g.) određuju pravac jugoistočnog zida stare džamije. Mezar Muje Đulovića je bio ispod prozora na jugozapadnom uglu džamije. Mujo je ukopan u blizini prozora džamije 1961. godine u vremenu dok džamija nije bila porušena. Kamenje na kojem je bio

temelj stare džamije su pomjerali Muharemović Sulejman - Hamed i Osmanović Bajro. Pomjerenje kamena (1998. ili 1999. godine) vršeno je zbog sječe jedne velike lipe koja se nalazila uz kamenje.

Pretpostavlja se da je džamija bila oko 8 x 6 metara vanjskih dimenzija. Na prostoru koji je pokrivala stara džamija izgrađena su mezarja sa nišanima nešto novijih datuma. Temelj džamije je bio od duple hrastovih greda oslonjenih na veliko kamenje. Ispred stare džamije u blizini ulaza bio je jedan veliki, stari, hrast. (vidi sliku) Hrast je kasnije oboren – sjeća se hadži Omer Đulović. Ulaz u džamiju je bio na sredini sjevernog zida džamije. Prema informacijama i sjećanju mještana ulazna vrata su bila od jednog krila (90x170 cm). Ispred ulaznih vrata u džamiju bile su drvene platine. Prva prostorija na ulazu bila je veranda dimenzija 2x6 m, a zatim još jedna vrata i ulaz u prizemni glavni molitveni prostor džamije. Sjeverna strana džamije nije imala prozora. Zid je bio od daske, na sastavu daske pokovane su lajsne koje su zatvarale šipe između dasaki. Sjeverni zid je do krova urađen sa daskama, tako da je veranda izgrađena pod jednim krovom sa ostalim dijelom džamije. Bočne strane verande nisu imale prozore. Na unutrašnjoj desnoj strani verande bilo je drveno stepenište. Stepenište je vodilo na mahvil, bilo je sa drvenom ogradom sa jedne strane stepeništa. Na lijevoj strani verande bio je prostor za obuču.

Glavni molitveni prostor džamije je zidan-riglovan sa ciglom sa sve četiri strane, od temelja do krova. Sjeverni zid glavnog molitvenog prostora naslanja se na drvenu verandu. Veranda nije imala prozore. Prizemno su bila vrata za ulaz iz verande u glavni molitveni prostor, tako i na spratu su bila vrata za ulaz na mahvil. Južna strana džamije je imala prozore sa obje strane mihraba, po jedan prozor prizemno, tako i na spratu iznad ovih prozora bio je još po jedan prozor. Bočne strane džamije su imale po 2 prozora prizemno i po 2 prozora iznad njih na spratu džamije. Imala je male prozore veličine 47x96 cm. Ukupno je bilo 12 prozora koji su davali lijep izgled džamiji, gledano sa vanjske strane iz harema. Pronađena su dva prozora u zaseoku Suljići koji su ranije bili ugrađeni u zidove džamije.

Mahfil je bio oslonjen na gredu koju je na sredini držao jedan stub oslonjeni na pod (temelj) glavnog molitvenog prostora. Stub je bio osmougaonog oblika dužine 199 cm, imao je urađeno rezbarenje na gornjem dijelu 35 cm, na donjem dijelu stuba rezbarenje je dužine 45 cm. Na desnoj strani mahfila bile su strme uske drvene stepenice bez ograde. To su stepenice koje vode na tavan, zatim preko ravnog tavana išlo se do ulaza u munaru. Mahfil se prostirao za širinu džamije i bio je isturen prema unutrašnjosti džamije na obje strane istočnog i zapadnog zida. Pod mahvila je bio pokovan daskama

preko greda koje su se oslanjale na vanjske zidove i glavnu gredu koja je držala mahfil. Na sredini je imao istureni lučni dio za mujezina. Od poda mahvila prema tavanu bio je postavljen stub dužine 178 cm koji je nosio gredu tavanice. Stub je bio šestougaonog oblika rezbaren na donjem dijelu 39 cm, a na gornjem dijelu 48 cm. Prema sjećanju nekih polaznika vjerske pouke na desnoj strani mahfila sjedila su muška djeca, a na lijevoj strani ženska djeca. Ograda mahfila je bila drvena, visine oko 50 cm i mala je nešto klasične dekoracije. Mahfil je osvjetljavao 6 manjih drvenih prozora, sa prednje strane džamije u visini mahvila bila su dva prozora, i na desnom i lijevom zidu po dva prozora.

Glavni molitveni prostor (6x6 m) bio je nešto manji od 36 m² (promatrano u temelju). Prostor je bio potpođen debelim daskama oslonjenih na temeljnu konstrukciju hrastovih greda. Sve unutrašnje zidne površine su malterisane imale su preko svoje površine moleraj. Unutrašnji prostor džamije je imao drvenu tavanicu. Visina unutrašnjeg prostora džamije, mjereno od poda do tavanice, iznosila je preko 4 m. Na desnoj strani glavnog molitvenog prostora bio je mumber, na lijevoj strani mali ćurs. Prizemni molitveni prostor bio je razastrti hasurama, ponjavama i ponekim ćilimom. Mihrab je napravljen od daske širine 15 cm. Za širinu daske izlazio je iz ravni zida prema unutrašnjosti džamije. Uklapao se u unutrašnji enterijer džamije sa klasičnim molerajem zidova. Prostor mihraba na kojem imam klanja bio je oko 5 cm uzvišeniji od poda džamije. Bočne strane od mihraba do mimblera desno i do ćursa lijevo bili su uzvišeni oko 5cm, širine 50 cm, po kojem su bile prostrte ponjave.

Mumber u džamiji napravljen je od drveta. Na prednoj strani imao je otvor kroz koji se prolazilo do stepenaca. To je pravougaoni ram koji je u gornjim uglovima izveden sa kosinama. Imao je natpis, koji je vidljiv kada se ram pokrije sa platnom. Bočne strane mimblera, su u potpunosti zatvorene daskama bez prolaza ispod prostora do kojeg vodi stepenište mimblera. U prednjem dijelu mimblera su bila vidljiva četiri stuba na uglovima koji su nosili ostali dio mimblera. Stubovi su bili do krova mimblera na kojem se nalazio osmougaoni tambur i završetak sa alemom. Mumber je farban u svjetlo plavu boju.

Prvu svoju hutbu ⁵ u staroj džamiji na navedenom mumberu održao je 1969. godine Šaban ef. Đulović kao učenik medrese na temu: „Duhan“. Komentar na uspješnu obavljenju hutbu dao je džematlija Omer Avdić, ističući da takvo nešto do sada nije čuo.

⁵ Podaci zabilježeni iz intervjuu autora rada na temu izgleda stare džamije, koji je obavljen 2024. godine sa hadži Šaban ef. Đulović (1951godište), a koji je pohađao vjersku pouku u staroj džamiji.

Drvena munara izlazila je iz krovne konstrukcije i postavljena je na jugozapadnoj strani krova. Ulaz u munaru je bio sa tavana. Od mahfila do tavana su vodile uske drvene stepenice. Sjeća se Šaban ef. da se ljuljala drvena munara kada se penjao da prouči ezan. *Po sjećanju* ⁶ hadži Omera Đulovića: „mujezin Avdo Đulović penjao se na munaru da pruči ezan za svaki vakat i salu. Posebno je ovo interesantno, Avdo je bio invalid, zapravo imao je bolest noge, ali uprkos tome penjao se na munaru da prouči ezan. Kada se mujezin popne do kraja munare mora da otvori kapkove sa svih strana munare da bi se ezan čuo na sve strane. Kada prouči ezan onda je mujezin bio obavezan da zatvori sve kapkove da ne bi ptice ulazile u munaru. Ako bi mujezin zaboravio da zatvori neki kapak, vjetar bi mlatio kapak i proizvodio zvuk udaranja. Nije bilo nimalo prijatno čuti neki zvuk iz pravca harema, pogotovu noću, narod se bojao da se u haremu „prikazuje“!

Sa vanjske strane džamije zidovi su malterisani i okrečeni, a vanjski drveni dio verande imao je na sastavima dasaka lajsne koje su se isticale u nešto svjetlijoj boji nego sama daska. Džamija je bila osvijetljena sa lijepim starinskim lampama, sve do 1963. godine kada je uvedena struja u staru džamiju. Po zidu su se vidjeli kablovi kojima je struja razvedena. Struja je razvedena na drvenu munaru, (Struja je dovedena u Suhu do stare osnovne škole 1957. godine, razvedena je po zaseocima 1963. godine)

Stara džamija ranije je bila pokrivena drvenom šindrom, sjeća se rahmetli Muharemović (Saleta) Šaban (1905 – 1976).g. Muharemović Sulejman je ovu priču čuo od Šabana. Sulejman pamti da je 1946. godine bila pokrivena crijepom- crijep sa jednom kukom. (pokrivena crijepom prije 1946. g.) Suljić Imšir (godište 1943.) i Suljić Ibrišim (godište 1947.) sjećaju se da su radili na rušenju stare drvene džamije. Hasan Salkić i Zejr Suljić su kupili građu od stare džamije. Hrastova građa od stare džamije je iskorištena za gradnju dvije kuće. Uz saradnju ljudi koji se dobro sjećaju izgleda stare drvene džamije sa drvenom munarom, nadamo se da ćemo uspjeti izraditi maketu džamije. Planiramo postaviti spomen ploču na mjestu na kojem je postojao ovaj vjerski objekat iz razloga kulture sjećanja na našu prošlost.

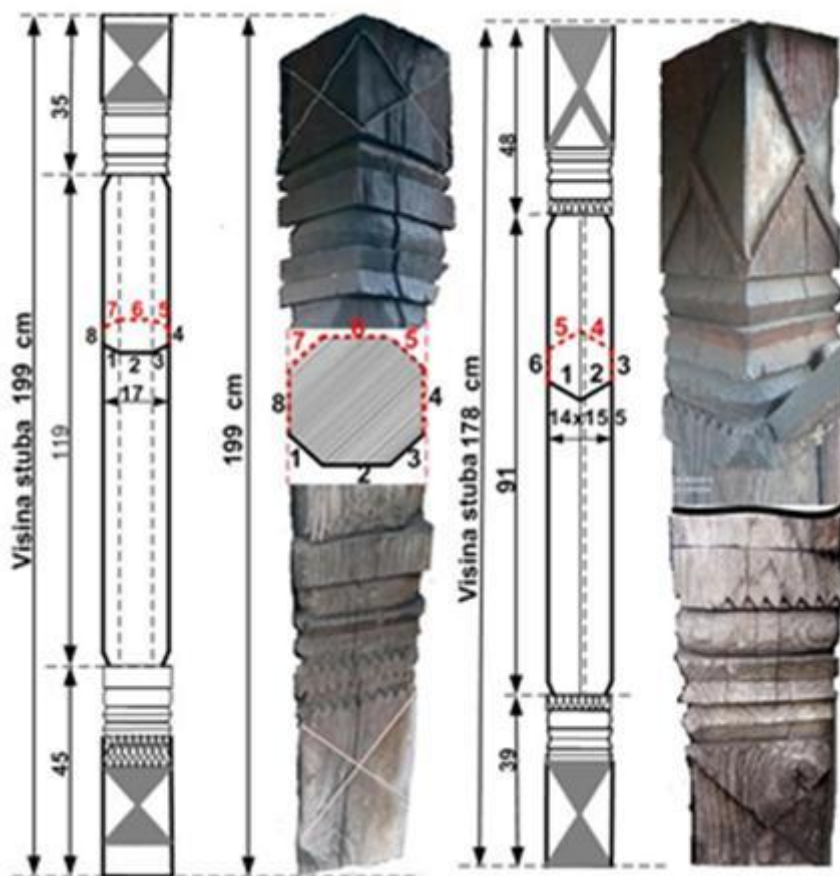
*Pronađena*⁷ su dva različita stuba koja su bila ugrađena u staroj džamiji (Slika.5.). Jedan stub je osmougaoni dužine 199 cm. Stub je bio ugrađen ispod

⁶ Podaci zabilježeni iz intervjuu autora rada na temu o detaljima izgleda stare džamije sa hadži Omer (Zejra) Đulović, 1948 godište. Omer se dobro sjeća izgleda stare džamije u Suhoj., januar 2025.godine.

⁷ Stubovi su pronađeni na privatnom posjedu Salkić, saradnik na pronalaženju stubova Salkić Azem 1959. godište.

grede koja je nosila mahfil. Drugi stub je šestugaoni dužine 178 cm. Kraći stub je bio ugrađen na mahfilu, nosio je gredu tavanice. Rezbarenja na stubovima su prikazana na slici, potiču iz vremena izgradnje džamije, prije više od 200 godina.

PRIKAZANI STUBOVI IZ STARE DRVENE DŽAMIJE U SELU SUHA - ŽIVINICE

Slika 5. Stubovi stare drvene džamije

Imami, mujezini i mutevelije u staroj džamiji

Na popisu stanovništva Bosne i Hercegovine 1885. godine, u Suhoj je živjelo isključivo muslimansko stanovništvo. Zabilježeno je da je Suha imala jednog sveštenika. S obzirom da su se na istom popisu svi stanovnici izjasnili

kao muslimani, riječ je o imamu, što je prvi pokazatelj o radu stare drvene džamije u Suhoj sagrađene oko 1820. godine. Stara džamija je ucrtana na starim kartama u vrijeme austrougarske vladavine.

Starije džematlije sela navode da su u staroj džamiji imamsku dužnost obavljali: Ibrahim Dervišević – Abuka, izuzetno vjerski učevan u svom vremenu, vjerovatnoća je da je bio prvi imam ove džamije; Himzo ef. Osmanović, živio je u Suhoj; Šaban ef. Đulović (djed od Šabana ef. Đulovića) – učio je djecu vjeronauku, nije obavljao džumu, živio je u Suhoj; sagovornici se sjećaju da je kratko vrijeme u staroj džamiji bio imam „neki turčin“; zatim Mehmed ef. Suljić (otac od Osme i Ibrahima Suljić, učio je djecu do zatvaranje starog mehtefa 1942. godine navodi Suljić Nezir), živio je u Suhoj; Vejz ef. Suljić, živio je u Suhoj; Omer ef. Čičkušić (1921-1997) Bio je imam u staroj džamiji u Suhoj od 1944. do 1952. godine. Zatim je radio u rudničkoj separaciji u Banovićima, radio je kao imam u Grivicama, da bi od 1972. godine bio imam u Bašigovcima. Početkom 80-tih godina bio je po drugi put imam u Suhoj. Jedno vrijeme je bio glavni imam Medžlisa IZ Živinice, a od 1952. godine dužnost imama u staroj džemiji obavljao je Osman ef. Lugavić.

Hadži Osman ef. Lugavić - Posljednji imam ove stare džamije bio je hadži Osman ef. Lugavić. Živio je od 1929. do 2000. godine. Živio je u selu Lugavije na području općine Banovići. Završio je Behram - begovu medresu u Tuzli i Višu Gazijinu školu. Pisao je ilmihale za vjersku pouku i besplatno dijelio polaznicima vjerske pouke. Pisao je na klasičnoj mašini za kucanje teksta. Prvo službovanje kao imam vršio je u Suhoj. Njegov sin, Muhamed ef. Lugavić dugi niz godina bio je imam u gradskoj džamiji u Tuzli. Obavljao je dužnost glavnog imama. Njegov unuk je aktuelni gradonačelnik Tuzle mr. sc. Zijad Lugavić. Drugi sin Osmana efendije, Abdurahman ef. Lugavić obavljao je dužnost imama u Čajniču, Modriči i Turskom Lukavcu.

Osman ef. Lugavić (hodža Lugavija) službovao je u Džematu Suha (1952 - 1973). Bio je imam u novoj džamiji od 1971. do 1973. godine. Poznato je da je radio u mektebu u Gornjem Bučiku, zatim u džamiji Radina u Banovićima. Dužnost glavnog imama u Medžlisu IZ Banovići obavljao je do penzije. Osman efendija je svoje službovanje u Suhoj počeo 1952. godine, bila su to veoma teška vremena zbog veoma velikog uticaja partije i kontrole rada mekteba i džamija. Imao je hrabrosti i nosio se uspješno sa izazovima tog vremena. Osim što je savjesno obavljao svoju imamsku dužnost, odazivao se i svim akcijama koje su pokretale društvene i kulturno prosvjetne organizacije. Imao je veliki ugled kako u džematu Suha, tako i u cijelom ovom kraju. Pokrenuo je uspješnu akciju izgradnje nove džamije u Suhoj od 1969. do 1971. godine. U razgovoru sa

Osman ef. Šehović penzionisanim imamom Džemata Omazići, došao sam do informacija da je Osman ef. Lugavić dao svoj veliki doprinos organizovanju vjerskog života na području općine Banovići. Oformio je Medžlis IZ Banovići. Sjeća se Osman ef. da je hodža Lugavija imao dobar odnos sa učiteljima u staroj osnovnoj školi u Suhoj. Kada bi djeca malo zakasnila sa vjerske pouke na nastavu, učitelji bi to tolerisali, naročito učitelj Ljubiša Petrović. Na otvaranju nove džamije u Suhoj 1971. godine, naši gosti bili su predstavnici svih vjerskih zajednica, što govori da je Osman efendija Lugavić uvažavao u ono vrijeme naše „bogastvo različitosti“. Suhu je 1. augusta 1971. g. posjetilo preko 20 hiljada gostiju

Prvi iz Suhe koji su upisali Behram - begovu medresu u Tuzli školske 1946/47. godine bili su: Ibrahim (Omera) Muharemović, završio 3 godine; Salih (Ahmeta) Brčaninović, završio 2 godine; Mustafa Džizić, završio 3 godine. Odlukom tadašnjih vlasti Medresa je prestala sa radom 15. januara školske 1948/49. godine. Medresu je tada pohađalo oko 100 učenika. Haso Čičkušić, Omer ef. Čičkušić i Ćazim ef. Čičkušić završili su 3 godine Behram -begove medrese u Tuzli i jednu godinu Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu.

Kod Osmana ef. Lugavića vjeronauku su pohađali: Šaban ef. Đulović (rođ.1951. g.) iz Suhe (više o Šaban ef. u poglavlju „Otvaranje nove džamije u Suhoj“); zatim Šahin ef. Đulović (rođ. 1957. godine) iz Suhe. Bio je imam u džematu Šići 26 godina. Radio je kao imam u Suhoj početkom 80-tih godina. Jedno vrijeme je obavljao imamsku dužnost u Dubravama i Miričini. Penzionisan je 2018 godine. Osman ef. Šehović (rođ. 1957. g.)iz Gornjih Živinica; Bio je imam u džematu Omazići od 1977. godine do penzionisanja 2018. godine. U vremenu kada je Osman ef. Šehović služio vojni rok, njegova zamjena u džematu bio je Šefket ef. Čičkušić. Osman ef. Šehović je obećao džematlijama Omazića da će se vratiti u Omaziće poslije odsluženja vojnog roka – obećanje je ispunjeno ! Džematlije u Omazićima sa ponosom ističu da je Osman ef. Lugavić iz Džemata Omazići.

Na vjerskoj pouci bila je stara džamija puna djece, dolazila su i starija djeca. Zbog malog prostora u prizemlju, hodža je raspoređivao djecu na mahfil. Osim djece iz Suhe dolazila su djeca iz Barica, iz *Omazića*⁸: Aiša (Hasanbegović) žena Avde Halilović; Esma (Gutić) Zenunović; Džidža (Glibanović)žena Đulović Ahmeta i drugi.

⁸ Podaci zabilježeni iz intervjuua autora rada sa Halilović (Hasanbegović) Aiša 1947 godište rodom iz Omazića udata u Suhu. Aiša se sjeća da su stariji dolazili na džumu u Suhu. Ona se sjeća da su djevojčice i muškarci dolazili na vjersku pouku u staru džamiju kod hodže Lugavije.

U vrijeme rada ove džamije od 1820. g. pa sve do 1928. g. nije postojala ni jedna džamija u okolnim selima. Petkom su na džumu dolazili iz okolnih sela Donji Bučik (do 1928.g.), Omazići, Barice, G. Živinice i drugih zaseoka kojima je bila najbliža džamija u Suhoj. *Bilježimo*⁹ da su iz Omazića na džumu dolazili Džinić Salih (18.. g. -1966. g.) i njegov brat Džinić Šahbaz. Dolazili su preko šume Dubrava jašući na konjima. Salko Gutić, Mustafa Hasanović, Meho Hasanbegović, Meho Gutić, dolazili su pješke na džumu u staru drvenu džamiju.

Mutevelija u staroj džamiji i na izgradnji nove džamije (1969.g. -1971.g.) bio je Muharemović (Omera) Hasan (rođen 1925.godine) koji nosi posebne zasluge zbog aktivnosti u vrijeme izgradnje nove džamije. Mujezini u staroj džamiji bili su: Džizić Avdo, Avdo Đulović i Ibrahim Muharemović. U mektebu u Baricama klanjao je teraviju Ibrahim Muharemović (završio je tri godine medrese)

Mektebi u Suhoj

U nekim tekstovima pominje se *državni propis*¹⁰ (iz polovine XIX stoljeća) u kojem piše da je za gradnju džamije bio preduvjet korištenje mekteba (mehtef) prije izgradnje džamije. Navedeni propis iz polovine XIX stoljeća, navodi na vjerovatnoću da se to odnosilo i prije, to jest na početak XIX stoljeća kada je građena stara drvena džamija u Suhoj. U nekim selima gradnji džamije su prethodila dva mekteba. Mektebi su bili simboli muslimanske pismenosti i vjerskog obrazovanja. Kada je vlast imala namjeru negirati bosnjački identitet, i muslimane onda je to radila kroz zabranu rada mekteba. Najteži period je bio od 1946. do 1953. godine. Partija je u ovom periodu kontrolisala rad mekteba, posebno je bila teška 1948. godina kada je partija nekim mjerama sprečavala djecu da idu na mektebsku nastavu. Zabilježeno je da je Suha imala tri mekteba u različitim vremenskim periodima:

⁹ Podaci zabilježeni iz intervjua autora rada sa Jašarević (Džinić) Besija 1957 godište, rođena u Omazićima udata u Višću. Besija se sjeća da je njen djed Džinić Salih i još neki ljudi dolazili na džumu u Suhu., januar 2024.

¹⁰ Idriz Alihodžić, „Općina Banovići i dolina Krivaje - neke činjenice o vezama u prošlosti“ u: zbornik radova: Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, Banovići 2010., 195., 200-201. „S obzirom na preduvjete za njihovu gradnju (državni propisi), lokalno muslimansko stanovništvo je vjerovatno koristilo mektebe («hodžinska kuća», mesdžid) Takav objekat je prethodio navedenoj džamiji iz sredine XIX stoljeća. U ovom trenutku, prema dostupnim izvorima, ne vidimo drugačiji obrazac funkcioniranja džemata ni na ostatku posmatranog područja (nahije) uključujući i prostor banovičke općine.“

- **Najstariji mekteb** na prostoru sela bio je u zaseoku Delići, na zemljištu koje je i danas nosi naziv „Mehtef“. Nisam imao sagovornika koji se sjeća izgleda mekteba i vremena gradnje ili rušenja mekteba. Stariji mještani pamte samo predaje koje kazuju da je tu postojao mekteb.

- **Stari mekteb** bio je u blizini stare drvene džamije. Neke starije osobe ne pamte gdje se nalazio mekteb. Jedna predaja koju je prenio rahmetli Muharemović (Saleta) Šaban (1905 – 1976) kazuje da je naš najveći vakif hadži Ibrahim (Mehmeda) Muharemović izrazio želju da bude ukopan pored prozora starog mekteba. Danas znamo gdje se nalazi nišan i Ibrahimov mezar tako da imamo orijentaciju gdje se nalazio stari mekteb. Ove informacije sam dobio od Muharemović (Muje) Sulejman, 1946. godište. Vodio sam razgovor sa Sulejmanom u haremu džamije, zajedno smo ustanovili gdje je bio stari mekteb, te da je Ibrahimov mezar na južnoj strani mekteba ispod zadnjeg prozora prema jugozapadnoj strani. Dolazimo do zaključka da je mekteb postojao 1943. godine, kada je vakif Ibrahim preselio na ahiret.

- **Novi mekteb** je bio izgrađen na prostoru gdje se nalazi današnja nova džamija u selu. Zbog izgradnje džamije na istoj lokaciji morao je biti porušen krajem 60-tih godina XX stoljeća. Novi mekteb je zapravo stari mekteb koji je početkom 1940-tih godina prenešen na novu lokaciju. Nije poznato koliko je hrastove građe iz starog mekteba korišteno za izgradnju novog mekteba. Vjerovatno je korištena nova građa ako se uzme u obzir da je poslije rušenja novog mekteba građa prodana Zenunović Mustafi, koji je istu građu upotrijebio za gradnju porodične kuće. Iz ovog teksta se vidi da se radilo o dobroj građi koja je poslužila za novu izgradnju, što nas navodi na zaključak da je i mekteb mogao biti sačuvan kao kulturno historijsko blago Suhe. Mekteb se sastojao od jedne prostorije. U temelju su bile hrastove grede podignute na kamenje. Unutrašnji prostor je bio razastrt *hasurama*. Grijanje je bilo preko zemljane furune. Na plafonu je bio jedan otvor za penjanje na tavan preko ljestava. Na tavanu je ostavljan mrtvački sanduk koji bio prepreka da se djeca penju na tavan. (strah djece od *mrtvačkog sanduka*¹¹) Mekteb je bio pokriven crijepom, krov je bio na četiri vode, bio je riglovan, ozidan ćerpićima. Zidovi su malterisani iznutra i sa vana, plafon je prvo pokovan trstikom pa onda malterisan. Okrečeni su bili unutarnji i vanjski zidovi. Ispred mehtefa je bila jedna velika kruška koja je korištena kao hlad za polaznike vjerske pouke. Na travu ispod kruške, sterali su hasuru i tako sjedili u toku časa vjeronauke. Kada

¹¹ U tom vremenu je bio samo jedan mrtvački sanduk. Sanduk je korišten za više ukopa. Zbog nedostatka prostora sanduk su ostavljali na tavan mehtefa, iz razloga što je mehtef imao samo jednu prostoriju.

je porušen mehtef, tada je posječeno stablo kruške koje je smetalo izgradnji nove džamije. Krušku su posjekli Mujo i Kadrija Đulović. Dugo vremena je sa djecom u Novom mektebu proveo Osman efendija Lugavić. Uobičajno je bilo u to vrijeme reći „hodža Lugavija“, koji je u staroj džamiji službovao oko 17 godina, u novoj džamiji 2 godine, ukupno 19 godina. U novom mektebu je radio oko 15 godina.

Krajem 50-tih godina mehtef je korišten kao učionica za 4. razred područne četvorogodišnje Osnovne škole „Fadil Jahić Španac“ u Suhoj. Generacija upisana 1955/56. školske godine Omer Đulović, Kasim Osmanović, Mujo Muharemović, Hamid Suljić i drugi, išli su u 4. razredu na školsku nastavu u novi mekteb. Bile su postavljene klupe i tabla u mektebu, učiteljica je učila djecu četvrtog razreda. Njima se posebno svidjela meraja u blizini mekteba, prostor današnjeg fudbalskog igrališta, često su igrali lopte.

Dovišta u selu

Predaje govore da su postojala dva dovišta (molitvište) na prostoru sela. Jedno dovište se pominje na lokaciji današnjeg turbeta koje je izgrađeno dobrom Ibrahimu Derviševiću, zvanom Abuka, drugo dovište na jednom uzvišenju iznad zaseoka Muharemovići na lokalitetu Kicelj. U Osmansko vrijeme, mještani Suhe su dolazili na dovište u vrijeme suše, upućivali dovu da dragi Allah spusti kišu. Lokalitet *Kicelj*¹² je poznat kao kišno dovište u Suhoj. Kada je Sreski komitet KPJ Tuzla 28. maja 1948. godine *zabranio*¹³ održavanje dova, uslijedilo je hapšenje hodža koji nisu poštovali navedenu zabranu. Kasnije su dovišta isčezla i

¹² *Kicelj* je riječ mađarskoga porijekla. Značenje se dovodi u vezu sa imenima brdašce, glava, uzvisina, brdeljak

¹³ U dopisu koji je Sreski komitet KPJ Tuzla uputio svim komitetima Komunističke partije na području sreza, 28. maja 1948. godine, navodi se sljedeće: „U zadnje vrijeme učestvovalo je po selima našeg sreza održavanje dova. Organizatori dova su uglavnom neprijateljski i kulački elementi, koji koristeći vjersku zatucanost naših seoskih masa, nastoje da na ovaj način ostvare svoj uticaj nad njima. Pored toga neprijateljski elementi koriste dove i za proturanje neprijateljskih parola i putem njih nastoje da umanje našu aktivnost na mobilizaciji masa za izvršenje plana Na udaru ovakvih okupljanja bili su posebno vjerski službenici, odnosno „hodže“. „Animozitet partijskih organizacija prema njima bio je takav da se tražio i najmanji povod za njihovo privođenje i hapšenje.“ Šefko Sulejmanović, „Uzurpacija mekteba kao refleksija negiranja identiteta Bošnjaka u poslijeratnom periodu nove Jugoslavije na primjeru Tuzle i njene okoline“, *Baština sjeveroistočne Bosne*, broj 10., Tuzla 2018., 122., 124 -125.

zaboravljena. Danas je na ovom lokalitetu izgrađena bazna stanica za mobilnu telefoniju.

U vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1993. godine obnovljeno je dovište na lokaciji turbeta u Suhoj u zaseoku Bajrići. Bila je to prva kolektivna posjeta turbetu od kako je vlast zabranila okupljanja na dovištima 1948. godine. U prisustvu nekoliko stotina vjernika iz Suhe i okolnih džemata održana je dova u organizaciji Džemata Suha na čelu sa imamom Šaban ef. Đulović. Bila je prisutna ulema Medžlisa IZ Živinice, uvaženi gosti ulema iz TK, ratni komandanti i stranci zatečeni na misiji u Bosni i Hercegovini.

Slika 6. Na video snimku (VHS sistem) koji je sačuvan kao dokumenat iz vremena 1993. godine izdvojio sam nekoliko snimaka prikazanim na Slika. 6. Na snimku se mogu vidjeti svi naši gosti i mještani sela Suha, Barice, Šerići, Priluk, Omazići, G, Živinice i drugi. Na snimku se mogu vidjeti svi ratni imami 1993. Godine, kao i neki penzionisani imami. Posebno mi je drago što je prisustvovao Osman ef. Lugavić, naš imam u Suhoj u vremenu postojanja stare džamije i izgradnje nove džamije. („Arhiv Suha“ ima sačuvan video snimak ove vjerske manifestacije.)

Mezarja, haremi i kužni grobovi na prostoru sela Suha

Selo ima dvije lokacije na kojima se kopaju umrli. Jedna lokacija je prostor oko mjesne džamije, druga je prostor oko turbeta u Suhoj, zaseok Bajrići. Na obje lokacije su veoma stara mezarja, datiraju iz osmanskog vremena. Zabilježeno je i postojanje porodičnih mezarja. Jedno takvo mezarje je zabilježeno u Delićima na lokaciji gdje je bio stari mekteb u blizini parcele koja i danas nosi naziv „Mehtef“. Porodična mezarja ne koriste se u novije vrijeme za kopanje umrlih.

Harem oko stare drvene džamije u Suhoj postojao je još u osmanskom vremenu, što se može vidjeti po starim nedatiranim nišanima. Ljudi često uklone stare nišane da bi obezbijedili mjesto za novi mezar. Harem je bio mnogo manji od današnjeg harema, koji obuhvata prošireno mezarje i novu džamiju. Harem je arapska riječ koja ima više značenja. U konkretnom slučaju je to ograđeno džamijsko dvorište, sa muslimanskim grobljem. Harem oko nove džamije je znatno uvećan zahvaljujući vakifima koji su dali zemljište za proširenje. Nedavno je došlo do proširenja mezarja u pravcu posjeda Selište. Selište se nalazi u Suhoj iznad mjesne džamije prema južnoj strani, naslanja se na harem džamije. Toponim Selište se pojavljuje u prvim osmanskim popisima. Naziv je čisti slavenizam, a to govori da toponim *Selište* potiče iz srednjeg vijeka.

Predaje govore da je haremu džamije u Suhoj prva ukopana žena. Ovaj harem sadrži nekoliko drvenih nišana od crnog bora, na mezarju: Muharemović Sale, Čamdžić Jusuf, Mukanović Šaćir. Po predajama, nekada „*po nekom pravilu*“ kopana su mezarja izvan harema džamije za one koji sebi oduzmu život. (1953. godine kopan je jedan mezar izvan harema) S vremenom, harem je proširen u svim pravcima, tako da su navedena mezarja ušla u sastav harema. Pojam greblje su često pominjale starije osobe sredinom XX stoljeća, označava staro muslimansko groblje, ili muslimansko groblje, koje više nije aktivno. Može biti staro muslimansko groblje, koje je iz osmanskog doba.

Kužna mezarja - Nastala su u vrijeme kada su mještani sela stradali od kuge. Umrle osobe su morali kopati u posebna mezarja. Kazivanja su, da je kuga u nekoliko navrata morila stanovništvo mnogih sela. Kuga se pojavljivala više puta na ovim prostorima. Neke porodice su nestale, a neke porodice su raseljene zbog vjerovanja da od kuge treba bježati. Usmene predaje o kugi koje je zabilježio Kosta Herman 1897. godine. Kada se pojavila kuga, važno je pravilo „od pušćanog metka se zakloni za debelo drvo, a od kuge za golemo brdo“. Narod je vjerovao da se treba iseliti i prijeći rijeku jer „*kuga neće preko vode*“.

Kada su bježali od kuge, imali su vjerovanje da trebaju „*prijeći preko dvije vode*“ kako ih kuga ne bi stigla. Stanovništvo je masovno umiralo, o tome nam govori predaja koju prenosi Ahmet Džizić iz Suhe: „*Umirali su ljudi toliko da nije imao ko nositi ni roviti mezareve.*“ (Ahmet je otac od Emina, Mehmeda, Mustafe Džizića) Na prostoru sela Suha pronađene su lokacije na kojima se nalazile kužni grobovi:

- 1.) U zaseoku *Voloderi*¹⁴ na posjedu Hasana Softića postojalo je više kužnih grobova;
- 2.) U zaseoku *Halilović*¹⁵ u blizini starih kuća u kojima su živjeli prvi *doseljenici iz Užica*, postojalo je kužno mezarje, oko 30 grobova. Jedan grob sa nišanom je vidljiv i sada;
- 3.) U zaseoku *Džize*¹⁶ u blizini kuće Šefke Džizića postojalo je 15-20 grobova;
- 4.) U blizini današnjeg tržnog centra Bingo, na *meri*¹⁷, pored asvalta, na pravcu prema posjedu Konkića postojalo je više grobova (predaja govori da su ovo mezarje zvali „Tursko mezarje“); 5.) U zaseoku Đulović¹⁸ u blizini kuće Alije (Mehe) Đulović, grobovi nisu vidljivi, Alija mi je pokazivao tačnu lokaciju na svom posjedu gdje su nekada bili nišani;
- 6.) U blizini kuće u kojoj je živio Zaim Suljić, postojali su grobovi, u zaseoku Muharemović; 7.) Na parceli Hamdije Muharemovića u zaseoku *Muharemović*¹⁹ (jedan grob je označen nišanom);
- 8.) U zaseoku *Delić*²⁰ u blizini parcele koja nosi naziv „Mehtef“ postojali su kužni grobovi;

¹⁴ Podaci iz intervjua autora rada na temu kužni mezarevi sa Bajrić (Murselović) Hanifa (1933. godište), septembar 2024.

¹⁵ Podaci iz intervjua autora rada na temu kužni mezarevi sa Halilović (Ibrahima) Abdulah 1947. godine., septembar 2024.

¹⁶ Lično sam obavio razgovor sa Džizić (Brčanović) Šehida (1934. godište) navodi da su postojala kužna mezarja u zaseoku Džize u blizini kuća, to je zaseok koji je danas gusto naseljen, kužni mezarevi nisu vidljivi. (Postojalo je 15-20 grobova sa nišanim)

¹⁷ *Mera* – na turskom jeziku znači pašnjak

¹⁸ Podaci zabilježeni iz intervjua autora rada sa Alijom (Mehe) Đulović (1954. godište) na lokaciji kužnog mezarja o lokaciji grobova u blizini njegove kuće. Alija navodi da se sjeća da su igrali lopte na meri u blizini kužnih mezareva, lokacija danas u blizini t.c. Bingo.

¹⁹ Podaci iz intervjua autora rada sa Hamdijom Muharemović (1947. godište), Hamdija pamti gdje se nalaze grobovi iz vremena pomora kuge.

9.) U zaseoku *Brčanovići*²¹ bio je vidljiv jedan kužni grob na parceli Hazima Brčanovića.

Danas su to većinom zaravnjena zemljišta na kojima su bili grobovi, bez oznaka grobova. Zemljište iznad grobova se koriste u poljoprivredne svrhe. Stanovnici nekih sela su preselili na druge lokacije bježeći od kuge. Godine 1863. ljudi su doseljavali u Suhu iz okoline Užica. Nailazili su na napuštene zaseoke. U selu Suha u kojima su bila vidljiva kužna mezaraja, bio je zaseok koji se danas zove „*Halilovići*“. Abdulah (Ibrahima) Halilović (1947. godište.) sjeća se kao dijete da su postojali kužni grobovi na prostoru iznad stare kuće Halilović (Adema) Omer. Bilo je oko 30 grobova sa nišanima. Jedan dio nišana je bio sa turbanom, a drugi dio nišana je bio kao obični nišan bez turbana. Danas je vidljiv samo jedan nišan.

Iskopani stari nišani kao pokazatelji postojanja nepoznatog mezarja na prostoru oko nove džamije. Mještani sela Suha koji su radili na ručnom kopanju temelja za novu džamiju 1969. godine XX stoljeća, našli su i iskopali iz zemlje komade starih nišana. Iskopani nišani sa lokacije današnje nove džamije nisu sačuvani. *Sagovornik*²² se ne sjeća, da je bilo oznaka na nišanima. Nema opisa nišana po sjećanju. U vrijeme kada su iskopani nišani nije bilo znanja o istorijskim vrijednostima nišana koje su pronašli. Pretpostavka je, da su u prošlosti, na mjestu gradnje nove džamije postojali grobovi sa nišanima. Predaju prenosi Muharemović (Mujage) Sulejman-Hamed (1944.) Staro mezarje u haremu oko stare džamije nije prelazilo današnju ogradu u pravcu sjevero-zapadne strane. Starije generacije ne pamte da je nekada bilo mezarje na lokaciji gdje je izgrađena nova džamija.

Vjerski običaji u selu

- Ispraćaj umrlog, ukop na tabutu - Ispraćaj umrlog od porodične kuće do džamije ili turbeta je nešto što pamtimo više od stoljeća i spada u jedan od lijepih običaja. Ispred kuće umrlog, neposredno prije polaska dženaze sakupe se rodbina i prijatelji. Nakon što se mjesni imam obrati prisutnim posjetiocima prigodnim govorom za ovu priliku, upita za halal umrloj osobi, *tabut* umrlog se unosi u vozilo koji će voziti do mjesne džamije ili Turbeta u Suhoj. Ono što

²⁰ Podaci iz intervjuua autora rada sa Deliće Osman-Mešija (1944. godište), septembar 2024. godine. Navodi da su postojala kužna mezarja u zaseoku Halilovići i naselju Voloderi, zaseoku Đulovići, u zaseoku Delići u blizini parcele koja se zove Mehtef.

²¹ Podaci iz intervjuua autora rada sa Rahmanom - Ramo Brčanović (1964. godište).

²² Podaci iz intervjuua autora rada na temu „igradnja nove džamije“ obavljen 02.08.2024. sa Muharemović (Mujage) Sulejman-Hamed (1944 godište).

želim istaći je ispraćaj umrlog idući za vozilom na čelu sa mjesnim imamom, od kuće umrlog do džamije. Ispraćaj je propraćen ćutanjem u hodu za vozilom. Samo muškarci idu za vozilom do džamije, žene ostaju u dvorištu umrle osobe. To je pohvalno, u poređenju sa nekim džematima, iz razloga što neke žene nisu adekvatno vjerski obučene, a u pratnji dženaze su. Tako imamo slučajeve u drugim džematima da žene stoje odmah iza ograde gdje se kopa umrla osoba i svojim ponašanjem privlače pažnju, što umanjuje vrijednost dženaze. Također, u odnosu na druge džemate na TK, u Suhoj vrlo malo ljudi oстане izvan safova u toku klanjanja dženaze namaza. Po vjerskom propisima koje većina mještana poštuje, umrlu osobu spuštamo u mezar na tabutu.

- Nišani bez slike - Ono što se može zapaziti kod posjete našem mezarju kod mjesne džamije u Suhoj, da izuzetno mali broj nišana ima sliku umrlog. To je u skladu sa vjerskim islamskim propisima. Mi džematlije smo ponosni kako smo uspjeli ispoštovati ovaj vjerski islamski propis. Velike zasluge za to pripadaju penzionisanom mjesnom imamu hadži- Šabanu ef. Đulović, koji je u toku službovanja upozoravao da je stavljanje slike na nišan u suprotnosti sa vjerskim propisima. Nije bilo nimalo lako u „komunističkom vremenu“ upozoravati ljude da ne stavljaju slike na nišan. U tom vremenu mi smo počeli oponašati druge vjere i uvoditi njihove običaje. Imami su tada dobro znali šta znači suprotstaviti se idejama koje podržava ili prećutkuje komunistički režim. Postojali su ljudi u safovima džamije koji su pratili rad imama i podnosili izvještaj vlastima. Iz Islamske zajednice u BiH su izjavili tada: *„Nije dozvoljeno stavljanje bilo kakvih fotografija (slika) na nišane“*.

- Vrijeme ezana sa prozora porodične kuće - Stariji se sjećaju vremena kada su se po selu čuli ezani u vrijeme kad nastupanja akšam namaza. Bilo je to 1960-tih, početkom 70-tih godina i ranije. Pripadamo generaciji, koja je u djetinjstvu učila ezan sa prozora porodične kuće. Roditelji su nas usmjeravali na glasno učenje ezana. Hvalili su nas kako imamo lijep glas, za nagradu smo dobijali bombonu, narandžu, vrlo rijetko smo dobijali neku malu čokoladicu. Početkom 80-tih godina rijetko se moglo čuti da neko dijete prouči ezan sa prozora svoje kuće, osim ako se u kući održava mevlud ili druga vjerska svečanost, ili klanjanje namaza džematile.

Ezana se sjeća i naša draga drugarica, učiteljica Ljubica Marinković koja je 19 godina radila kao učiteljica u staroj osnovnoj školi. Živjela je u Suhoj na spratu stare osnovne škole. Ljubica je 2024. godine to sjećanje opisala: *„Meni su u sjećanju prije 60-tak godina ostale slike Ramazana zimi. Djeca su sa prozora učila ezan, snijeg do koljena. A ja sa prozora čujem topot koraka putem do džamije, svjetlucaju karabituše kao svici u noći, a samo ponekad se čuje žamor*

glasova postača koji idu na teraviju. Uz svaki Ramazan mi se javlja ta slika kao lijepa uspomena.“ Učiteljica Ljubica je s ponosom pokazivala školsku sliku i isticala da su joj u razredu bili hodža Osman efendija Šahović i Šahin efendija Đulović.

- **Ručak i konak za hodžu** - Mještani su u vrijeme rada stare džamije nosili hodži ručak. Džematlije su se javljale kad žele da donesu ručak. Ponekad je mutevelija raspoređivao termine donošenja ručka za hodžu. Ako je bilo lijepo vrijeme hodža bi dolazio mještanima kući na objed. a ako je loše vrijeme, onda često djeca ponesu hodži ručak kad pođu u mekteb. Nije postojala vakufska kuća za hodžu, tako da je hodža često puta na poziv džematlija ostajao na konaku u njihovoj kući. Sjećam se vremena kada je hodža Lugavija bio na konaku u našoj kući. Kada bi hodža abdestio na hamandžiku, mene su naučili da mu držim raširen peškir. Kada bi hodža završio abdest, uzeo bi od mene raširen peškir. Blagosivljao me svaki put, a dova je primljena. Pokušao sam da sačuvam ovaj običaj i do današnjih dana.

- **Odučavanje** – Ako dijete ima problema sa snom ili ako su ga napali uroci onda se obično ode kod učevne žene koja pod abdestom odučava djetetu. Efekat odučavanja najbolje se ogleda u tome da se kod žene koja odučava pojavi zijevanje. Učevna žena nešto bi proučila na crni konac, koje je dijete trebalo da nosi oko ruke ili vrata i na taj način da mu bude bolje. Dešavalo se često da dovedu dijete noću i da mu se tada uči, ne može da spava, a i kako kažu: “hoće dijete nešto da prekine“, drugim riječima se to naziva urok. Poslije učenja, djeci bude bolje i zaspu bez problema. Odučavanje je vršila Đulović Mevla (Uzejra). Bilo je fajde od njenog odučavanja, njena preporuka je bila da osoba nosi konac sve dok ne dotraje. Mevla je bila slijepa osoba, bez vida, ali je bila nadarena pamćenjem datuma i raspoznavanje osoba po glasu. Do kraja života živjela je u kući kod hadži Omera Đulovića.

- **Saljevanje strave** – Jedan od običaja liječenja od straha i ružnih snova na ovim krajevima je saljevanje strave. Strava se saljevala više djeci nego odraslima. Onom kome se izljeva strava, glava se pokrije platnom. Žena koja izljeva stravu mora biti vjerski, islamski učevna žena. Prethodno žena prouči nešto i stavi olovo na vatru da se rastopi. Pripremi jednu metalnu posudu sa vodom, času. Kad obnese olovo oko glave ubaci ga u času sa vodom, tako da ono pukne, ponekad izađe izvan čase. Kaže, kad ima strave ono pukne, a kad nema strave ne pukne. Djeci je saljevana strava iz razloga da se otkloni ogorman strah koji ih je snašao. Osoba kojoj se izljeva strava može donijeti svoje olovo. Usluga izljevanja strave se plaća po izboru osobe koja je došla da joj se „izlije strava“, tj. po principu : „plati koliko želiš“! Po nekim mišljenima što više platiš, veća je

fajda odnosno korist od strave. Često žene ne naplaćuju izljevanje strave ako donesemo svoje olovo. Poznato je da su u Suhoj izljevale stravu sljedeće osobe: Muharemović Naza- Mujagina, Suljić Zilka – Eminovica, Brčaninović Aiša- Arifovica, Đulović Ajka- Muharemovica, Suljić Džidža – Suljinica, Đulović Azemina – Alinica.

- Zapisi kod hodže - Kao jedan od vidova liječenja bili su i zapisi kod hodže. Postojale su hodže, koji su pisali zapise i tako liječili narod, nije to mogao svaki hodža raditi, preduslov je bio da ima „*neke dobre knjige*“. Zapisi su služili da otklone smetnje kod odraslih i otklone „naude“ kod djece. Često su se zapisi pominjali i u negativnom kontekstu, tj. da su pravljani da se „*nekome naudi*“²³, nanese zlo. Islam kao vjera ne odobrava zapise! Skoro u svakom prostoru od nekoliko sela postojao je neki hodža koji je pravio zapise. Predaje govore da je na prostoru Suhe u prvoj polovini XX stoljeća zapise pravio Hodža Suljić Mehmed koji je po predajama imao dobre knjige za pravljenje zapisa. Često su ljudi druge vjere dolazile kod hodže da im „pravi zapise“, da se liječe. Tako se neki Marko liječio kod hodže Mehmeda po kojem je jedna manja pritoka rijeke Sušice dobila naziv „*Markovača*“²⁴ Hodža Mehmed²⁵ je imao „čuvane knjige“ koje je koristio za liječenje. Poslije njegove smrti knjige su raznijeli na tri strane. Nezir se sjeća (kao dijete) da je neko odvuкао dio knjiga u volovskim kolima. *Predaju prenosi Suljić (Ibrahima) Nezir (1942-2024)*.

Imami, hadžije, hadži-hanume, prezimena u džematu

Svi imami koji su bili na službi u džematu Suha ili su rođeni u Suhoj:

²³ *Naudi sa zapisom*- Predaja govori kako je neki čovjek sa naših krajeva otkrio da mu je hodža pravio zapis, da mu naudi. Onako ljut, tražio je hodžu po selima. Našao je hodžu na vodenici Ljubački. Pred svima prisutnim rekao je hodži: „*Ti si meni pravio zapis da ga pijem sa vodom. Sad ćeš ti pojesti ovaj zapis na suho bez vode*“. Natjerao je hodžu da pojede zapis. Nije poznato o kojem hodži je riječ.

²⁴ *Markovača* - Hodža Mehmed Suljić pošalje Marka da donese vode sa ušća dvije vode. Voda je bila podmetnuta hodži da liječi Marka. Pacijent Marko je morao prenoćiti kod hodže. Hodža je sa nekom motkom udarao, okretao Marka u toku noći, kaže istjeruje šejtana. Ujutro se Marko osjećao dobro. Hodža je nesto naučio na vodu „*Markovaču*“ i dao da on ponese kući i da pije po uputstvu. (desna pritoka na prostoru „*Pišćala*“ je dobila naziv Markovača). Predaje govore da je hodža uspješno liječio, neki bi poklonili kravu hodži u znak zahvalnosti sto je izliječio nekoga iz njihove porodice. Svježu kravu stave za drvo ispred hodžine kuće i ostave!

²⁵ Podaci autora rada iz kazivanja Suljić (Ibrahima) Nezir (1942-2024)

- hadži Himzo ef. Osmanović, hadži Mehmed ef. Suljić, hadži Avdulah ef. Suljić – odselio u Brčko prije Drugog svjetskog rata, Šaban ef. Đulović – djed od Šabana ef. Đulovića, Vejz ef. Suljić, hadži Omer ef. Čičkušić iz Šerića, dva puta bio imam u Suhoj; hadži Osman ef. Lugavić - Lugavija; hadži Šaban ef. Đulović (rođ.1951. godine) Suha; hadži Šahin ef. Đulović - Suha; hadži Osman ef. Šehović - G. Živinice, Elvedin ef. Đulović –Sarajevo, hadži Zijad ef. Suljić – Sarajevo, **hadži-hafiz Mensudin ef. Đulović – Sarajevo, hafiz Merim ef. Đulović – Tuzla**, hadži Samed ef. Čamdžić – Suha – Barice, Elvedin ef. Suljić – Suha, Sadžid ef. Suljić – Sarajevo, Ahmed ef. Suljić – Sarajevo, Završili Medresu: Mirsad ef. Meštrić, Maid ef. Suljić, Amar ef. Suljić.

(Sin od hadži *Avdulaha*²⁶ ef. Suljić, ef. Suljić – 1942. godine mučen i ubijen u Brčkom od strane četnika, ubijen je i njegov brat, nije poznato da li je bio imam.)

***Hadžije Džemata*²⁷ Suha (redosljed po starosti):**

1. Hadži Ibrahim Muharemović (18.- 1943); 2. hadži – Ramo Suljić (.... -); 3. hadži Ibro Đulović (1905-1990); 4. hadži Osmo Suljić (1909-1999); 5. hadži Šaban Hrnjić (1911-1997); 6. hadži Muharem-Muhamed Osmanović (1915-1997); 7. hadži – Ibrahim Čamdžić (1916-1995); 8.hadži – Haso Đulović (1920-1985); 9. hadži- Delić Ibro (1923-2004); 10. hadži – Sinan (Ramin) Suljić (1928-2012); 11. hadži Hamdija Đulović (1928-2005); 12. hadži - Alija Đulović (1929-1996); 13. hadži - Ahmet Đulović (1930-1998); 14. hadži – Avdo Muharemović (1932 – 2010) (1997.); 15. hadži – Omer Halilović (1932-2010); 16. hadži - Čamil Konkić (1935-....); 17. hadži -Husejn (Bešo) Suljić (1936-2009); 18. hadži – Ahmet - Ahmo Hrnjić (1938); 19. hadži – Ibrahim Kikanović (1946-); 20. hadži – Omer Đulović (1948); 21. hadži – Meho Softić (1949); 22. hadži - Sulejman Osmanović(1952); 23. hadži – Ismet Đulović (1956); 24. hadži – Ramiz Čamdžić (1958); 25. hadži – Samed Čamdžić (1981); 26. hadži – Edin Đžizić (1986).

²⁶ Podaci iz intervjua autora rada sa hadži-hanuma Ajka (Suljić) Softić iz Suhe, januar 2025.

²⁷ Podaci iz intervjua autora rada na temu „*Imami; hadžije; hadži hanume, prezimena u džematu*“ obavljen u toku 2022. godine sa Đulovic (Mehe) Alijom, članom Džemata Suha, (**Bez podrške džemata**), op.aut.

Slika 7. Iz porodične arhive autora. *Odlazak na hadž očevog prijatelja Alije Gutića iz sela Omazići (1960tih godina)*

Hadži-hanume Džemata Suha:

- hadži- hanuma Mula Osmanović, hadži- hanuma Hajra Suljić, hadži- hanuma Hatidža-Džidža Suljić, hadži- hanuma Fatima Kikanović, hadži- hanuma Fatima Hrnjić, hadži- hanuma Merka Suljić; hadži- hanuma Senija Osmanović; hadži- hanuma Vahida Đulović; hadži- hanuma Mejra Kamberović, hadži- hanuma Mejra Đulović, hadži- hanuma Šefika Softić, hadži- hanuma Izeta Čamdžić, hadži- hanuma Zlatija Đulović, hadži – hanuma Hajra Kara (Hrnjić), hadži- hanuma Ajka (Suljić) Softić, hadži- hanuma Šahza Kikanović, hadži- hanuma ŠaHsena Đulović, hadži – hanuma Muamera Čamdžić, hadži- hanuma Mevla Suljić, hadži- hanuma Dina Džizić .

Hanume i hanumice: hanuma Mihreta (Osmana) Meštrić, hanuma Saida (Safeta) Đulović, Amila (Senaida) Đulović, Amra (Šahin) Đulović, Merima Đulović, Dženita Đulović.

Prezimenena u Džematu Suha; Prema podacima iz 2023. godine u Suhoj su zastupljena 82 prezimena Islamske vjeroispovijesti abecednim redom su: Avdić, Alihodžić, Ajišić, Alić, Abazović, Aličić, Beganović, Bijelić, Bajramović, Brčaninović, Bajrić, Čamdžić, Čolić, Čičkušić, Džizić, Dželilović, Đulović, Fehrić, Goletić, Glibanović, Gurdić, Grahović, Husejnović, Habibović, Hasić, Hotić, Hujdurović, Hasanović, Husić, Hrnjić, Hodžić, Halilović, Imširović, Ibrić, Jema, Jugović, Kikanović, Kurtić, Konkić, Kamberović, Kara, Lačić, Lugavić, Lameš, Muharemović, Modrić, Mušić, Meštrić, Mandalović, Mujkić, Musić, Marhošević, Mehić, Mrakanović, Majdančić, Mustafić, Mehmedović, Nuhanović, Osmanović,

Paočić, Poljić, Pitarević, Pamuković, Pepić, Redžić, Rahimić, Suljić, Salkić, Softić, Suljkanović, Siočić, Selimović, Šantir, Šehić, Tursunović, Trumić, Treštić, Tahić, Terzić, Zenunović, Zoletić, Zahirović.

Najbrojnije je prezime Đulović. Đulovići su nekada u prošlosti doselili u Suhu, Pasce i Sandžak. U selu Suha je zastupljeno nekoliko prezimena koja nisu Islamske vjeroispovijesti. Prema popisu stanovništva u Suhoj 2013. godine bilo je 2.007 stanovnika. Bošnjaci 98,36%; Bosanci 0,698%; Muslimani 0,249%; Bosanci i Hercegovci 0,199%; Nisu se izjasnili 0,399%; Nepoznato 0,100%.

Vakufi i vakifi

Vakuf je neko dobro koje osoba (vakif) izdvoji iz svoje imovine za opšte dobro koje služi zajednici. Zajednica ubire prihode od vakufa ili vakuf služi ljudima. Džemat Suha ima dosta vakifa, najveći vakif u selu je hadži Ibrahim Muharemović, „Hadžijin Vakuf“.

Vakif Ibrahim Muharemović sin Mehmeda iz Suhe najveći je vakif u selu. Nije poznato kada je rođen? Doživio je duboku starost, živio je do 1943. godine. Ukopan je u haremu džamije u Suhoj. Izrazio je želju da njegov mezar bude u blizini prozora starog mekteba. Želja mu je ispunjena. Na njegovom obnovljenom nišanu nije napisano vrijeme od kada do kada je živio. Mezar je obnovio džemat Suha u vrijeme službovanja Šabana ef. Đulovića. Svake godine džemat obilježava dan vakifa i šehida. Po nekim predajama uvakufio je više parcela zemljišta? Osim u Suhoj uvakufio je nekretninu u Šerićima za potrebe mekteba. Prema nađenim podacima u Arhivu Tuzlanskog kantona, fond: Kotarski šeriatski sud Tuzla (1894-1944), 518/40; 10.11.1941.g. vidljivo je da je Ibrahim Muharemović, umrlog Mehmeda iz Suhe preko svog prijatelja Jakuba Kamberovića, umrlog Sejfe iz Šerića, obratio se molbom koju je Jakub podnio sudu. Molba: *„Moj prijatelj Ibrahim Muharemović umrlog Mehmeda iz Suhe je mnogo star i ne može da dođe ovdje u Tuzlu. Isti bi imao želju da neku svoju nekretninu dadne vakufu u Šerićima i mektebu u Suhoj, pa moli ovaj sud da izašalje jednog činovnika na lice mjesta u Suhu kod dotičnog Ibrahima da prstoznakom ovjeri na punomoći“* Sud je razmotrio molbu i donio odluku²⁸. U dokumentu se vidi da je svjedok bio Ibrahimov bratić Muharemović Suljo iz Suhe.

²⁸ Arhiv Tuzlanskog kantona (ATK), fond: Kotarski šerijski sud Tuzla, Odluka R518/41 „Putni troškovnik Sinana Jahića, šerijskog sudca iz Tuzle o putu na lice mjesta u selo Suhu radi ovjere prstoznaka Ibrahima Muharemović umrlog Mehmeda iz Suhe na punomoći obreguju se na 378 kuna, budući da je molitelj

Poznato je da je vakif Ibrahim Muharemović bio i hadžija. Imao je veliko bogatstvo u nekretninama, imao je vodenicu na rijeci Sušici. Imao je radnike koji su bili u najmu kod njega, plaćao je nadnice radnicima sa 2 kg žita. Radnici u najmu imali su hranu u toku dana. Bio je nepravedno osuđen, pa je odležao 7 godina zatvora. *Prema predajama*²⁹, u razgovoru sa jednim hodžom žalio se da je nepravedno osuđen i da je bio u zatvoru. Hodža ga je savjetovao da to halali onima koji su ga nepravedno osudili. On je halalio. Nakon toga se brzo obogatio i obavio hadž. Bio je oženjen sa dvije žene. Ibrahim nije imao potomstvo, džematlije nisu upoznati kojoj lozi je pripadao vakif Ibrahim? Objašnjenje: „Njegov brat je Muharemović Hasan, sin Mehmeda. Hasanovi potomci su Muharemović Suljo – Muharemović Hamdija, a potomci od drugog Hasanovog sina Muharemović Omera su: sin Muharemović Hasan (1925) zaslužan kao mutevelija na izgradnji nove džamije krajem 60-tih godina; zatim sin Muharemović Ibrahim (1927) završio je 3 razreda Behram - begove medrese u Tuzli (prije zatvaranja medrese u Tuzli 194.); zatim kćerka Mešić Kadira (1945) udata u Aljiće.“ (Svi navedeni su evidentirani u urađenom porodičnom stablu „Muharemovići“ - 720 osoba po muškoj i ženskoj liniji)

Evidentirani vakifi u selu do januara 2025. godine: Muharemović (Mehmeda) hadži Ibrahim, hadži Ibro Delić, hanuma Mejra Muharemović (Kurtić) (1952 – 2020), hadži Šaban ef Đulović, Alija Đulović, Mujo Kurtić, hadži Osmo Suljić, hadži Ibrahim Čamdžić, hadži Ahmet Ahmo Hrnjić, Nuriya Mehmedović, Osmanović Muhamed-Mustafa, hanuma Mejra (Đulović) Delić(1956 – 2021), hanuma Sedija (Klopić) Đulović, (1952 – 2022), Adem Musić (1940 – 2007), Hamed (Omera) Delić(1949 – 2022).

Džemat Suha 2024. godine u evidenciji posjeduje 86 duluma vakufskog zemljišta. Prema predajama koje prenose starije džematlije u Suhoj, saznajemo za vakife i vakufe od 40-tih godina XX stoljeća. Do danas nemamo urednu *dokumentaciju*³⁰ o vakufima u proteklih 80 godina.

Jakub Kamberović iz Šerića na ime predujma položio računopolagaču Jahiću Sinanu svotu od 376 kuna, to je isti molitelj dužan rečenom računopolagaču još položiti 2 kuna, u roku od 15 dana pod prijetnjom ovrhe. O čemu se obavješuju : 1) Sinan Jahić šeriatski sudac iz Tuzle i, 2) Jakub Kamberović iz Šerića. Kotarski šeriatski sud Tuzla dne 22/XII-1941. Šeriatski sudac: (potpis).

²⁹ Bilješka iz teksta koji je pisao dr. sc. Suadin Strašević.

³⁰ *Dokumentacija* - Džemat Suha nema urednu pisanu dokumentaciju u koju bi imali uvida džematlije. Uglavnom se svodi na usmenu informaciju bez upisa u arhiv džemata.

Otvaranje nove džamije u Suhoj 1971. godine.

Slika 8. Svečanost sa otvaranja nove džamije 1. augusta 1971. godine.

Na slici: Osman ef. Lugavić, imam u novoj Džamiji: Omer ef. Čičkušić – Medžlis Živinice; Husejn ef. Mujić 1971. godine, glavni imam IZ Tuzla - Podrinje; Naim ef. Hadžiabdić predsjednik Starješinstva IZ BiH; rejs-ulema Sulejman ef. Kemura; Kadrija Hajdarević i drugi koje ne poznajemo.

Slika 9. Sa otvaranja nove džamije 1. augusta 1971. godine.

Na mahfilu nove džamije, na slici: Pranjo Kovačević iz Ljubača je bio prisutan na otvaranju džamije (slika-brko na mahfilu). Na otvaranje džamije je bio prisutan parok. Pranjo je donirao za gradnju džamije hrastovu građu u oblovinu, rekao je „za Božiju kuću dajem“.

Hadži Šaban ef. Đulović (rođen 1951. godine) – Šaban efendija je bio imam u novoj džamiji džemata Suha 36 godina. Poslije završene medrese, nepune dvije godine proveo je kao imam u džematu Međeđa kod Višegrada, zatim je bio imam u Suhoj. Proveo je šest godine kao imam u džematu Priluk. Od 1986. godine nastavlja obavljati dužnost imama u Suhoj do 2015. godine. Sada je penzionisani imam, zadovoljan rezultatima koje je ostvario u toku službovanja. Izveo je mnoge generacije kroz vjersku pouku, danas su to uspješni imami, hafizi, mualime sa završenim visokim obrazovanjem, ugledni službenici, službenice i roditelji. Prisjeća se Šaban ef. da nije bilo lahko u vremenu komunizma obavljati dužnost imama. Ljudi su svaku riječ izgovorenu sa mimbera vagali, bilo je i primjedbi od strane vlasti. Zato je Šaban ef. pozivao sve nas da čuvamo ovu slobodu koju danas imamo, spominjući naše šehide koje ne treba nikada zaboraviti i treba im odavati priznanje u svim prilikama. Prvi iz Suhe koji je upisao Gazi-Huserbegovu medresu u Sarajevu bio je Šaban efendija Đulović. Kod Šabana efendije Đulovića prvi učenik koji je upisao medresu je Zijad ef. Suljić. Od ženskih osoba prva je medresu upisala Mihreta (Osman) Meštrić, kasnije je završila i Fakultet islamskih nauka, zatim Amila (Senaid) Đulović, također završila Fakultet islamskih nauka, Saida (Safet) Đulović koja je završila srednju školu medresu.

Slika 10. - Nova džamija, Dan otvorenja, 1. august 1971. godine
Nova džamija u Suhoj, građena je od 1969. do 1971. godine
Omer efendija Čičkušić je 1. augusta 1971. godine prvi proučio ezan sa munare
nove džamije. Prvi mujezin u novoj džamiji bio je Husejn - Bešo (Ibrahima)
Suljić.

Zaseok Voloderi³¹, isticao se po vjerskom životu

Nekada naseljeni zaseok sela Suha zvao se Voloderi (Slika 3.) Na karti Austrougarske je upisan kao *Voloderim*. Voloderi je najstariji zaseok u selu smješten nešto niže od turbeta, prema mjesnoj džamiji u Suhoj. **Voloderi su smješteni u trouglu između zaseoka Bajrići, lokaliteta Selišta i lokaliteta Mramor.** Analizom ovog prostora vidimo da se u prošlosti ističe u religijskom smislu: u Voloderima su živjeli „softe“; u zaseoku Bajrići „derviši“; Prostor Selište³² možemo promatrati kao naseljen prostor na početku osmanskog vremena (toponim Selište potiče iz srednjeg vijeka); prostor Mramor na kojem se nalazila kapela možemo promatrati kao naseljen prostor prije dolaska osmanlija. Prilikom ručnog kopanja temelja za novu džamiju, 1969. godine, iskopani su komadi starih nišana. Sve navedeno ukazuje da je riječ o ranije organizovanoj zajednici ljudi koja je živjela na ovom prostoru sela. Potvrđuje nam to i činjenica da je selo veoma bogato starijim toponimima.

Posljednji stanovnik zaseoka Voloderi, bio je hadži Šaban Hrnjić sa svojom porodicom. Šaban je živio u Voloderima do 1998. godine, kada je preselio na drugi bolji svijet. U Voloderima je postojao zaseok Osmići. (Mujo Osmić i Zejr Suljić su poslednji stanovnici zaseoka Osmići, nisu imali potomstvo). Ovaj zaseok je izumro krajem XX stoljeća. U XX stoljeću zaseok Volodere je naseljavalo više porodica. Moj sagovornik je bila Bajrić (Murselović) Hanifa 1933. godište (najstarija osoba u Suhoj). Hanifa se udala u Suhu 1953. godine, jedno vrijeme živjeli su u Voloderima. U Voloderima je živjelo više

³¹ Lokalitet „Voloderi“ Prvi žitelji volodera zvali su se „voloder“. Ljudi koji su pokapali, ali i gulili kože životinjama, za odjeću i obuću, zvali su se: voloder živoder, strvoder. Bila su to unosna zanimanja po kojima su davana i prezimena. Danas prezimena Živoder i Voloder ima dosta po Hrvatskoj. Međutim, gotovo se sa sigurnošću može utvrditi da mjesto gdje je živjela i radila prva obitelj Voloder, s vremenom nazvalo "Voloder", „Voloderi“ po svojem prvom utemeljitelju. (etimon Voloder = Voloderi) Voloder je bio prebivalište ljudi od najranijih razdoblja do danas. O tome nam govore arheološki nalazi, naime najstarije naselje iz eneolitika otkriveno je 1968. godine u Voloderskim bregima u Hrvatskoj.

³² *Selište* - Selišće je nastalo od praslavenske odnosno sveslavenske riječi selo, koja je osnova za nastanak velikog broja izvedenica. Od riječi selo na ski > seoski, seljski, seljski, na ina > seočina (zemlja koja pripada čitavom selu); na ište > selišće = selišće, a to je: 1. mjesto gdje je nekad bilo selo, 2. vrsta dobre zemlje, 3. toponim... Ibrahimpašić proširuje značenje ovog toponima dodajući to da se on odnosi i na kmetovsko selište, odnosno na čitav posjed sa zgradom i zemljištem. Toponim se pojavljuje u prvim osmanskim popisima, iako je čisti slavenizam. To govori da toponim Selište potiče iz srednjeg vijeka.

porodica Softić – *softe*³³. Voloderi su bili veoma naseljeni do vremena kada je kuga pomorila ovaj zaseok. U Voloderima se nalazi kužno mezarje. Ovde je interesantno spomenuti, da su Softići stekli „*neku pismenost*“ još u XVIII stoljeću. Pismenost su naslijedili Softić Memaga i njegov amidžić Alija Softić. (Alija nije imao potomstvo po muškoj liniji, imao je kćerku.) Koristili su svoje pismo koje nije bilo dostupno drugima. Potomstvo od Memaga 3 sina i 2 kćerke koristilo je navedeno pismo. Hasan Softić, sin od Memaga koji nije imao obrazovanje u novijem vremenu, pokazivao je svoju pismenost koristeći ovo pismo u kombinaciji sa nekim znakovima. Hasan je u razgovoru sa Alijom (Mehe) Đulović jedan mali dio pisma obznanio. Softići koji su živjeli u Voloderima bili su vjerski islamski veoma učevni.³⁴

Vjerski život u Suhoj prije dolaska osmanlija (Predaje, usmena kazivanja o lokaciji „Mramor“)

Po usmenim predajama koje se prenose od starijih generacija postojala je kapela na lokalitetu Mramor. I danas neki od mještana Suhe kazuju da su čuli priču o tome da je postojala kapela na kršu-uzvišenju Mramor. Zabilježeno je da su stariji prenosiooci predaje o postojanju kapele živjeli u XIX i XX stoljeću. Predaju mi je lično pričao rahmetli Fadil (Emina) Brčanović. (1937. godište). Fadil je predaju čuo od svog oca Emina Brčanović. Emin je predaju čuo od svog oca Sejfo Brčanović itd. Predaja je starija nego što su Brčanovići naselili područje Suhe.³⁵

³³ *Softe* - Islamski vjerski obrazovan.

³⁴ Podaci iz intervjua autora rada na temu „Voloderi“: Bajrić (Murselović) Hanifa (1933. godište; najstarija osoba u Suhoj); Muharemović Hamdija (1947.godište) (Hamdijina žena Hanifa je rođena i odrasla u Voloderima); Delić Osman -Mešija (1944. godište); Hrnjić (Šabana) Ahmet (1938.godište).

³⁵ Predaju o postojanju kapele u Suhoj pamti i prenosi Delić Osman-Mešija (1944.godište)
Predaju o postojanju kapele u Suhoj pamti i prenosi Hamdija Muharemović (1947.godište)
Predaju o postojanju kapele u Suhoj pamti i prenosi Brčaninović (Muharema) Rahman (1964.godište).

Trgovački – karavanski putevi kroz Suhu, jedan od razloga za izgradnju vjerskih objekata

Prije dolaska osmanlija, još u XIV stoljeću kroz današnji teritorij Suhe prolazili su trgovački *karavani*³⁶ koji su na konjima prenosili robu iz (Soli) Tuzle za Sarajevo i Dubrovnik. U selu Suhoj put se dijelio na dva putna pravca: **1.)** put Suha - Gornje Živinice, **2.)** put Suha - Bučik. (Navodi se u knjizi grupe autora „*Živinice kroz istoriju, revoluciju i socijalističku izgradnju*“) Jedan putni pravac je: „Sol“ Tuzla - Kiseljak – **Suha – G.Bučik** – Oskova – Hadžije – Gornja Višća – Miljkovac - Olovci – Kladanj – Olovo – Sarajevo - Dubrovnik. Drugi putni pravac je: „Sol“ Tuzla - Kiseljak – **Suha – Tatarice (Gornje Živinice)** – Oskova – Nukići – Nevrenča (Juroševići) – Podgajevi- Hrastić – Kladanj - Olovo – Sarajevo - Dubrovnik. Putevi za karavane su birani kroz mjesta koja su imala put sa tvrdom kamenom podlogom i blizinom korita rijeka sa šljunkom za nasipanje puta. Tako je i pao odabir da karavane prolaze kroz Suhu, duž korita rijeke Spreče, Sušice i Jablanice. Poznato je, da su se brže razvijala mjesta kroz koja prolaze karavanski putevi. Putnici karavane su imali potrebu za odmorom, hranom, konakom, potkivanjem konja, zamjenu konja, (Hanovi), i objekti za molitvu (**džamije, mehtefi, kapele**). Stoga nije isključeno da je prvo naseljavanje stanovništva u Suhoj bilo duž karavanskih puteva, a to možemo potkrijepiti činjenicom da su vjerski objekti koje bilježimo u selu građeni upravo duž karavanskih puteva. Karavanski *Tatarski*³⁷ put koji je prolazio kroz selo Suhu uzvodno uz rijeku Jablanicu do mjesta Tatarice (G. Živinice) koje se pominju u Osmanskom popisu 1533. godine.

³⁶ *Karavani* - Iz knjige od grupe autora „*Živinice kroz istoriju, revoluciju i socijalističku izgradnju*“

³⁷ *Tatarija*: (tur. Tatar; pismonoša, poštar) Toponim koji se vezuje za Tatаре, jednog turkijskog naroda. Moguće je da označava i mjesta gde su zastajali i odmarali se, oni koji su prenosili poštu

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U ovom radu sam nastojao da iznesem što više podataka koji bi mogli dati odgovor kako je tekao vjerski život u selu. Ono što je sigurno, teritorijalni prostor današnjeg sela Suha zbog svog položaja i prirodnog bogatstva uvijek je bio primamljiv za naseljavanje. Možemo zaključiti da je ovaj prostor naseljen i prije osmanskog vremena, po predajama koje govore o postojanju kapele na prostoru sela. Ekspanzija islama u XVI stoljeću dovela je do početka izgradnje mekteba, džamija, muslimanskih mezarja, nešto kasnije građena su turbeta velikanima iz osmanskog vremena. Postojanje džemata u nekom drugom obliku vjerovatno je iz vremena još prije više od 200 godina. Prvi vjerski objekat na području sela bio je mekteb u zaseoku Delići na parceli koja nosi naziv "Mehtef". Mekteb je prethodio gradnji stare drvene džamije iz vremena kada je osmanska vojska gradila džamije na ovim prostorima. Gradnju drvene džamije povezujemo sa imenom Ibrahima Derviševića -Abuka, koji je živio u drugoj polovini XVII i početkom XVIII stoljeća. Krajem XVIII stoljeća "*Dobrom Ibrahimu Dervišević Abuka*" podignuto je turbe. Bilježim podatke o postojanju još dva mekteba, a "stari mekteb" i "novi mekteb", koji su bili u blizini stare džamije. Od vjerskih objekata danas postoji džamija građena 1971. godine i mekteb u zaseoku Đulovici-Jablanica, novijeg je datuma. Ovaj rad obrađuje navedenu temu do 70-tih godina XX stoljeća. U evidenciji bilježimo 23 imama koji su prošli kroz ovaj džemat ili koji su rođeni u Suhoj, zatim 26 hadžija i 20 hadži-hanuma. Penzionisani imam hadži Šaban ef. Đulović je proveo svoj radni vijek u ovom džematu, što je pokazatelj dobrih odnosa u džematu i napretku Džemata Suha.

SUMMARY

I tried to present as much information as possible that could give an answer as to how the religious life in the village went. What is certain is that the territory of today's Suha village has always been attractive for settlement due to its location and natural wealth. We can conclude that this area was inhabited even before Ottoman times, according to traditions that speak of the existence of a chapel in the area of the village. The expansion of Islam in the 16th century led to the beginning of the construction of mehtefts, mosques, and Muslim cemeteries, and a little later, turbetas were built for the greats from the Ottoman era. The existence of the congregation in some other form probably dates back more than 200 years. The first religious building in the area of the village was a mehtef in the hamlet of Delici on a plot called "Mehtef". Mehtef preceded the construction of an old wooden mosque from the time when the

Ottoman army built mosques in these areas. We associate the construction of the wooden mosque with the name of Ibrahim Dervisevic - Abuka, who lived in the second half of the 17th and the beginning of the 18th century. At the end of the 18th century, a turbe was built for "Good Ibrahim Dervisevic Abuka". I am recording information about the existence of two more mehtefs, the "old mehtef" and the "new mehtef", which were near the old mosque. Of the religious buildings, today there is a mosque built in 1971 and a mehtef in the hamlet of Djulovici-Jablanica, which is more recent. This paper deals with the mentioned topic up to the 70s of the XX century. In the records, we record 23 imams who passed through this congregation or who were born in Suha; 26 pilgrims; 20 Haji-Khanum. Retired Imam Hadji Saban ef. Djulovic spent his working life in this congregation, which is an indicator of good relations in the congregation and the progress of Suha.

IZVORI I LITERATURA

- ARHIV TUZLANSKOG KANTONA

Fond: Kotarski Šeriatski sud Tuzla (1894-1944);

- Muharemović Idriz, privatna korespondencija, saznanja iz pronađenih bilješki o selu, razni razgovori/intervjui sa starijim mještanima naselja Suha navedeni u podložnim napomenama. *Alija (Mehe) Đulović (1954.god.) bio mi je saradnik na pronalaženju kužnih mezara u selu i saradnik ispred džemata;

- Alihodžić Idriz, „*Općina Banovići i dolina Krivaje - neke činjenice o vezama u prošlosti*“ u: zbornik radova: *Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići*, Banovići 2010.,

- Seljubac Sead, *Vjerski službenici Vakufskog povjerenstva u Tuzli sredinom XX stoljeća*, Muftijstvo tuzlansko, Tuzla 2023.;

- Sulejmanović Šefko, „*Uzurpacija mekteba kao refleksija negiranja identiteta Bošnjaka u poslijeratnom periodu nove Jugoslavije na primjeru Tuzle i njene okoline*“, *Baština sjeveroistočne Bosne*, broj 10., Tuzla 2018.

Internet:

- [https://rjecnik.sandzak.com](https://rjecnik.sandzak.com;);

- <https://sh.wikipedia.org/wik>;

- <https://zivinice.ba>.